

40. yılında İran İslam Devrimi: Şah karşıtı solculara ne oldu?

20. yüzyılın Orta Doğu'daki en önemli gelişmelerinden biri hiç kuşkusuz 1979'da İran'daki devrimdi. İran bugünlerde İslam Devrimi'nin 40. yılını kutluyor.

Yayın Tarihi : 9 Şubat 2019 Cumartesi (oluşturma : 17.10.2019)

Devrimde en kritik iki tarih, 1 Şubat ve 11 Şubat'tı.

1 Şubat 1979'da Paris'te yaşayan Ayetullah Humeyni sürgünden Tahran'a döndü. Onu kimi kaynaklara göre en az 2 milyon kişi karşıladı. Yüz binlerce kişi arasında öğrenciler, memurlar, entelektüeller, tüccarlar, işçiler, esnaflar ve din adamları gibi farklı kesimlerden İranlılar vardı.

11 Şubat 1979'da da, devrimcilerin başkent Tahran'da yönetimi ele geçirmelerinin ardından, Mehdi Bezirgan geçici başbakan olarak göreve başladı.

Devrimin resmen gerçekleşmesine kadar geçen süre içinde İran'ın solcuları, direnişe ve devrimin ideolojisine büyük katkıda bulundu.

İranlı tarihçi Ervand Abrahamian, devrimde rol alan muhalif güçleri açıkladığı 4 Şubat 1979 tarihli makalesini şu sözlerle bitiriyordu:

"Dini grupların işçi hareketi üzerindeki etkisini yakın zamanda kaybetmesi çok olası. Böylece sol, 2,5 milyon maaşlı çalışanı içeren ve çağdaş İran'da etkili olan en büyük ve tek şehirli sınıfın alanına çok daha kolay etki edebilecek."

11 Aralık 1978'te Şah aleyhtarı gösteriye katılan İranlılar

'İran muhalefeti Marksist ideolojiden çok derin şekilde etkilendi'

BBC Türkçe'ye konuşan London School of Economics'ten (LSE) tarihçi Dr. Roham Alvandi ise 1960'lar ve 1970'lerde İran muhalefetinin Marksist ideolojiden çok derin bir şekilde etkilendiğini söylüyor.

Peki İran'da devrim solcu yapısını kaybedip nasıl İslamcı bir cumhuriyete dönüştü? İran'da devrime giden yolda büyük rol oynayan solculara, özellikle de Marksistlere ne oldu?

Şah Rıza Pehlevi

Şah'ın artan baskısı

İran'da devrime giden süreçte toplumsal hareketlerin başlamasına neden olan nedenlerin başında Şah Rıza Pehlevi'nin 1963 yılında "İnkılab-ı sefid" adıyla devreye koyduğu Beyaz Devrim geliyor.

ABD'nin desteği ve artan petrol gelirleri sayesinde uygulamaya konan Beyaz Devrim ismindeki

ulusal kalkınma programı kapsamında altyapı çalışmaları hızlandı, kara ve demir yolları inşa edildi, endüstriyel gelişim hedeflendi ve toprak reformu gerçekleştirildi.

Diğer yandan Şah Rıza Pehlevi'nin muhalefet üzerindeki baskısını artırması, otokratik yönetimini güçlendirmesi, petrol gelirinin topluma eşit dağıtılmaması ve istihbarat teşkilatı SAVAK'ın arkasında olduğu iddia edilen infazlar, Şah'a karşı hareketlerin güçlenmesine neden oluyordu.

Humeyni'nin öncülüğündeki muhalefet ise Şah Rıza Pehlevi'yi ABD ile yakın ilişkiler kurmak ve emperyalizm yanlısı olmakla suçluyordu.

Devrimin aşamaları

İranlı akademisyenler Ahmad Ashraf ve Ali Banuazizi, beraber kaleme aldıkları bir makalede devrime giden yolda meydana gelen toplumsal hareketlerin 5 aşamada gerçekleştiğini söylüyor.

Ashraf ve Banuazizi'ye göre birinci aşamada Haziran-Aralık 1977 arasında özellikle yazarlar ve şairlere karşı gerçekleştirilen saldırıları protesto eden üniversite öğrencilerinin düzenlediği gösteriler yer alıyor.

Bu aşamada dini ve seküler entelektüeller, burjuvazi, liberal siyasetçiler, gazeteciler ve insan hakları aktivistlerinin düzenlediği toplantıların bulunduğu aktarılıyor.

Ashraf ve Banuazizi, ikinci aşamanın Şah'ın Humeyni karşıtı mektubunun 9 Ocak 1978'te yayımlanmasının ardından başladığını söylüyor.

Bu mektubun ardından ulema ve teoloji öğrencilerinin Kum'da düzenlediği gösterilerde 9 kişi hayatını kaybetti, 45 kişi de yaralandı.

Gösterilerin ardından eylemler ülkenin diğer şehirlerine esnafın katılımını da kapsayacak şekilde yayıldı.

İran'da 1978 yılında Humeyni taraftarlarının düzenlediği bir eylem

Büyük grevler düzenlendi

Üçüncü aşamada binlerce kişinin katıldığı büyük kitlesel gösterilerin düzenlendiği belirtiliyor.

Bu gösterilere müdahalelerin şiddetlenmesiyle yüzlerce kişi hayatını kaybetti.

Dördüncü aşamada ise kamu sektörü ve özel sektörde hem mavi hem de beyaz yaka çalışanların katıldığı büyük grevler yer alıyor.

Merkez Bankası, posta hizmetleri ve petrol sektörü dahil olmak üzere farklı alanlarda gerçekleştirilen grevler, maaş ve sosyal yardım talepleriyle düzenlense de daha sonra sosyal ve siyasi reformlar da talep edilmeye başlandı.

3 bin kişi hayatını kaybetti

Ashraf ve Banuazizi'ye göre devrimin son aşaması Aralık 1978'te muhalefetin ülke çapında kontrolü yavaş yavaş eline alması ve devrim komitelerinin kurulmasıyla başlıyor.

16 Ocak'ta İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi ve ailesinin sürgüne gitmesiyle bu aşama iyice hız kazanıyor.

Yazarların derledikleri verilere göre bu aşamaya kadar ülke çapında en az 35 milyon kişinin katıldığı gösterilere yönelik şiddetli müdahaleler sonucu en az 3 bin kişi hayatını kaybetti, 12 bin kişi yaralandı.

'Din adamları, Marksizm'den borçlandılar'

Her ne kadar din adamı olan Humeyni muhalefetin lideri olarak öne çıksa da, din adamlarının yanı sıra seküler ideolojiye sahip çok kişi de muhalefetin ön safhalarında bulunuyordu.

Tarihçi Dr. Roham Alvandi, İran'da Şah'a karşı muhalefetin Marksist ideolojiden nasıl etkilendiğini şöyle anlatıyor:

"İran'da daha genç olan kuşak demokrasi ya da liberal meşrutiyet kavramından vazgeçip, Üçüncü Dünya'da rağbet görmesi itibarıyla sınıfsal devrim, anti-emperyalizm ve silahlı mücadele gibi daha radikal kavramlara yüzünü dönmeye başladı.

"İranlı Müslüman entelektüeller ve din adamları, Batıcılıkla zehirlenen Pehlevi monarşisine karşı kitleleri örgütlemek ve hayali otantik bir 'İslam özüne dönmek' adına Şii İslamı devrimsel bir ideoloji olarak yeniden tahayyül etmek için Marksizm'den borçlandılar."

'Marksistler 20'nci yüzyılın başından beri aktifti'

İranlı yazar ve araştırmacı Manshour Varasteh, İran'da Marksistlerin 1906'da ilk anayasanın yazımıyla başlayan "anayasa devrimi" hareketinden beri aktif olduklarını vurguluyor.

İran Komünist Partisi, 1920'de kurulsun da sonraki yıllarda baskı altına alındığı için partinin çoğu üyesi ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.

1941 yılında kurulan ve Sovyetler Birliği ile yakın ilişki içinde olan Tudeh ise 1953'te gerçekleşen darbeyle kadar Marksizmle ilişkilendirilen ana parti oldu.

İşçi sınıfı ve genç entelektüeller arasında popüler bir parti olan Tudeh, demokratik seçimle 1951 yılında iktidara gelen başbakan Muhammed Musaddık'ın CIA desteğiyle düzenlenen bir darbeyle 1953 yılında devrilmesinin ardından gücünü kaybetti.

- İngiltere ve ABD'nin darbeyle devirdiği İran Başbakanı Musaddık'ın torunu: Dedemin mirası hâlâ ilham veriyor
- 1 Şubat 1979'da Humeyni ile aynı uçakta Tahran'a gidenlere ne oldu?
- 40 yıl önce Humeyni'nin İran'a dönüşüne tanıklık etmek

Musaddık'la yaşadığı iktidar mücadelesi ardından ülkesinden kaçan Şah Muhammed Rıza Pehlevi, darbesinin ardından İran'a geri dönmüş ve ABD'nin yakın bir müttefiki olmuştu.

Bu darbenin ardından Tudeh'in aktiviteleri yasaklandı, üyeleri hapse atıldı.

Varasteh'in anlatımıyla 1960 ve 1970'lerde ise Marksist ideolojinin temsilcileri daha çok gerilla örgütleri oldu.

Tudeh partisinin 1953 yılında düzenlediği bir eylemden
'Gerillalar direniş ruhunu ayakta tuttu'

"Nasıl Yapılamadı: İran'da Solun Yenilgisi" adlı kitabın yazarı olan Maziar Behrooz'a göre İran, Orta Doğu'da en büyük Marksist ideolojiye sahip ülkelerin başında geliyordu.

BBC Türkçe'nin sorularını yanıtlayan Behrooz, Tudeh Partisi'nin bastırılmasının ardından genç Marksistlerin 1960'lar ve 1970'lerde Şah'a karşı gerilla savaşına başladığını anlatıyor.

Behrooz'a göre Şah'ın güvenlik güçleri gerillaları kontrolleri altına alsa da, Marksist gerilla örgütleri 1979 İran Devrimi'nde etkin bir rol almayı başardı:

"1953 yılından önce işçi sınıfının tabanını oluşturduğu Tudeh Partisi'nin aksine gerilla hareketi temelini orta sınıftan en çok da üniversite öğrencilerinden aldı. Gerillalar direniş ruhunu ayakta tuttu ve rejimin meşruiyetine karşı çıktı. Rejimin çöküşünde geri sayıma katıldılar."

Sol gittikçe parçalandı

Bu arka planda gerçekleşen İran Devrimi, sonrasında ise başka bir çizgiye doğru ilerledi.

Humeyni İran topraklarına ayak bastığında yıkılan Şah rejiminin yerine kurulacak yönetimin niteliğinin ne olacağı henüz belirli değildi.

Kimi tarihçilere göre bu ulema ve solcu aydınlar arasında gücü kimin ele geçireceğinin belli olmadığı bir dönem anlamına geliyordu.

Devrimin gerçekleşmesinin ardından sadece ilk birkaç yıl içinde önce İslam Cumhuriyetinin kurulması kararıyla sonuçlanan referandum ardından da solcuların saf dışı edilmesiyle rejimin niteliği netleşti.

Humeyni'nin İran'a dönüşü

Tarihçilere göre devrimin ardından meydana gelen olaylar, son 10 yıllar içinde gördüğü baskı yüzünden kan kaybeden ancak devrim hareketliliğiyle yeniden can bulan İran solunun iyice parçalanmasına yol açtı.

Solun parçalanmasındaki mihenk taşlarından biri rehine krizi oldu.

Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'nde Şah'ın ABD'den İran'a yargılanması için geri gönderilmesi

talebiyle ortaya çıkan rehine krizi, 4 Kasım 1979'da başladı ve 20 Ocak 1981'de sona erdi.

Bazı sol örgütler anti-emperyalizm şiarıyla Humeyni'ye bu kriz sırasında destek olurken kimileri ise Humeyni'nin bu krizi gücünü konsolide etmek için kullandığını öne sürdü.

Kültürel Devrim ile sola karşı savaş

Üniversitelerdeki öğrenci örgütlenmelerine ve solculara karşı saldırılar ise devrimin hemen ardından başlamıştı.

Marksist ve Leninist öğrenci gruplarının posterleri yırtıldı.

Saldırıları Humeyni'nin "Kültürel Devrimi"ni başlatmasıyla hızlandı.

İranlıların yeni yılı kutladığı 21 Mart 1980'de Humeyni mesajında İslam'ı ve Marksizmi karıştıranlara sert çıktı ve yeni İslam düzeninde Doğu ya da Batı ile bağlantısı olan entelektüellerin yeri olmadığını söyledi.

Bunu konuşmanın üzerine İslamcı ve seküler solcuları üniversitelerden temizleme süreci başladı, yaşanan sert çatışmalarda en az 20 kişi öldü, 200 kişi yaralandı.

Binlerce öğrenci üniversitelerden sürüldü, yüzlercesi hapse atıldı ya da infaz edildi.

İran-İrak Savaşı: 10 bine yakın kişi hayatını kaybetti

Humeyni'nin "devrim karşıtları" ile mücadelede önemli bir adım olduğunu söylediği İran-İrak Savaşı'nın 1980'de başlamasıyla muhalefet ve sol üzerindeki baskı arttı.

19 Haziran 1981'de bu duruma karşı çıkmak için ülke çapında düzenlenen gösterilere ağır bir şekilde müdahale edildi.

Ertesi gün devam eden gösterilerde sadece Tahran Üniversitesi'nde en az 50 kişi hayatını kaybetti.

Bundan sonra rejimin baskısı daha da şiddetlendi ve infazlar hız kazandı.

1981-1985 yılları arasında rejim tarafından öldürülenlerin sayısının 8-10 bin arasında olduğu tahmin ediliyor.

Böylece devrime giden yolda etkin olan seküler ya da İslamcı solcuların ve Marksistlerin hepsi sonraki yıllarda ya hapse atıldı ya öldürüldü ya da İran'dan kaçtı.

'Humeyni'nin ne kadar otoriter olabileceğini ya azımsadılar ya da görmezden geldiler'

Humeyni'nin yönetimi altında Marksistlerin siyaset sahnesinden tamamen silinmesini, solcuların

İslamcı siyasi zihniyetin kendilerine karşı arz ettiği "tehlikeyi" fark edememesine bağlayan uzmanlar var.

London School of Economics'ten (LSE) tarihçi Dr. Alvandi, Marksistlerin ve sosyalistlerin devrim öncesinde Humeyni'yi İran muhalefetine lideri olarak kabul ettiğini söylüyor.

Alvandi'ye göre solcular, burjuvaziye karşı duruşuna katıldıkları Humeyni'yi, Şah'a karşı olan muhalefeti birleştirebilecek anti-emperyalist bir lider olarak gördü:

"Devrim adı altında Humeyni'nin ne kadar otoriter olabileceğini ya azımsadılar ya da görmezden geldiler. Ancak devrim bir kere başarılı olduktan ve Humeyni gücünü konsolide ettikten sonra, Humeyni ulemaya tehlike oluşturabilecek solcu güçleri yavaş yavaş elledi. Önce kurduğu teokrasiye karşı çıkanlarla başladı, daha sonra liderliğini benimseyenlere kadar uzandı."

'Siyasal İslamı ciddiye almadılar'

Araştırmacılar Val Moghadam ve Ali Ashtiani, beraber kaleme aldıkları "Sol ve İran'da Devrim" adındaki makalelerinde, solun "Siyasal İslamı" ciddiye almadığını öne sürüyor.

Moghadam ve Ashtiani, solun "Siyasal İslamı bir politik ideoloji olarak görmediğini, daha çok devrim ruhunu ve Şah'ın Batıcılığına karşı çıkan bir duruş olarak" değerlendirdiğini aktarıyor.

Bu yüzden yazarlara göre solun siyasi bir stratejisinin olmaması ve parçalanmış yapısı, siyasi İslam'ın gücü ele geçirmek isteyen siyasi ve kültürel vizyonunu görmezden gelmeleriyle birleşti. Böylece devrimden ulema sınıfı lider kadrosu olarak çıktı.

Tarihçi Alvandi ve Behrooz'a, bugün İran'da solcu ya da Marksist herhangi bir oluşumu görmek mümkün mü diye sorduğumuzda, ikisinin de yanıtı "Hayır" oluyor.

'İran'da devrimin öyküsü daha bitmedi'

Ancak yine de çoğu İranlı, devrimin henüz çok genç olduğu görüşünde. Bu nedenle de yıllar içinde devrimin daha farklı bir yapıya büründüğünü görmek için halen bir şansları olduğunu düşünüyorlar.

"İran'ın Devrimler Yüzyılı" programı için BBC'ye konuşan İbrahim Yezdi -bir zamanlar Humeyni'nin danışmanı ve dışişleri bakanıydı, şimdiyse rejimin başlıca muhalifleri arasında - bu konuda şöyle demişti:

"İran'da devrimin öyküsü daha bitmedi. Hiç kimse 1979 devriminin nihai sonucunun ne olacağını bilemez. Bu devam eden bir süreç. Biz İranlılar, er ya da geç İran'ın demokratik bir devlet olacağına inanıyoruz."

Özge Özdemir

BBC Türkçe

Bu dökümanı orjinal adreste göster

40. yılında İran İslam Devrimi: Şah karşıtı solculara ne oldu?